

folyó közti párhuzamot szintén megvonta s azt a gondolatot, hogy Petőfi-ből kitünő drámaíró lett volna (ezt Ferenczi csak megpendíti) több érvel is támogatja. A gondolatok ilyen találkozására csak megerősíthet ítéletünk helyességében.

Hartmann János.

Keleti Artúr: *Pax vobiscum.* (Amicus kiadása). Nagy negyedréti, fényes kiállítású, 60–70 oldalas füzet. Végig egy vers. Hosszú, rimtelen sorai folyamatát csak Fáy Dezső kedves, kifejező kórajzai szaggatják meg, minden oldalon egyszer. A füzet ennél fogva első pillanatra inkább képeskönyvnek tetszik, mely Pádua utcai életéből elevenít meg jeleneteket és benyomásokat. Sétáló, vagy elsielőt papok; iddógáló, kártyázó, vitatkozó, vagy lábukat lógató dolcefar-nientézők; egy borbélyműhely eleje; galambokat etető öreg; mosóasszonyok; apáca felügyelete alatt sétáló gyermekesapat; halpiac; a kövezeten szénrajzot rögtönző dilettáns; fészület alatt gyertyát gyújtó asszonyok; elsurranó párok; utcai leányok; templomba bicegő vénasszonyok; egy gitározó alak, stb. stb.: a legvegyesebb egymásutánban kerülnék elénk a forduló lapokon. Szintúgy a versben, mely nem egyéb, mint bágyadt és mégis fáradhatatlan nosztalgiával idézgetése a szerző egykori páduai benyomásainak, vagy inkább csak hangulatainak. De azok nem különülnek el a versben oly önálló módon, mint a kórajzokon. Mert előadását komplikálja némi szenvelgő modor, mely már a címben előlegezi magát: „Pax vobiscum, avagy: egy költő pásztorlevele a nyájas olvasókhöz, amelyben Padovában eltöltött boldog napjait idézvé, látni tanítja, inti, megfeddi őket s végül is megbékül velük.“ A szenvelgés abban áll, hogy a normális formáktól való eltérés tudatát folyvást ébren tartatja az olvasóval; s hogy valahogy el ne találjuk felejtetni, szövege végére latinul is oda nyomtatja: „Hic explicit carmen didacticum“ — vége a „tankölte-ménynek“. Mutogatja magát, hogy ő nem olyan ember, mint más; kacérkodik azzal, hogy tudja, hogy nem tetszik az olvasónak; akadémikusokkal, leendő kritikussal szincerezál. A képek pedig, azaz inkább hangulataik, egyre halmozódnak, s közöttük és részleteik között ezerszámra uszkál az és, meg az és, folyvást csak az és, valami meg-

szilárdulni nem akaró, nyúlós enygyánant. Mi tartja őket össze? Csak az író nosztalgája, melyet sem racionális, sem művészi akarat nem fegyelmez s mely szándékosan tünteti fel, szinte becézve fitogtatja magát illy önkénytelennek, ami pedig elég különös egy oly hosszú versben, mely mindvégig a nyájas olvasóhoz fordul. Mintha valaki folyvást azzal szórakoztatná vendégét, hogy „lásd, én negligében fogadtalak“. Ha ezt a szenvelgett társalgási formát fel nem veszi, hangulat-émlékezése figyemreméltóbbat alkothatt volna.

Tegyük egyszer szóvá az ilyen amateur-kiadásoknak egy sablonos tempózását is. Utolsó lapjukon egész litániában sorakoztatják fel a könyv kiadására vonatkozó adatokat, affektált régieskedéssel és magyároskodással. „Ezt a könyvet az Amicus könyvkiadóvállalat megbízásából nyomtatták Pápai Ernő be-tűvelé eszterilenszázhuszonkettő karácsonyára... Készült pedig e könyvből... és pedig... Ezenfelül huszont példányt sárga japán papírra nyomtattak“, stb. Ezt a körülményeskedést, mely régiséget szenveleg a modernség legpazarabb technikai eszközeivel, vajjon kinek a kedvéért kap-ták fel kiadóink? Ízlésesnek azonban aligha tarthatja más, mint a könyvek közül csak a drágábbján kapkodó talmi-műveltség. *th.j.*

VARGHA GYULA

A költészet világában, különösen a lírai műfaj terén gyakori jelenség az, hogy egy-egy ismeretlen egyéniség nagy föltűnést keltő módon lép elénk, rövid időn át teljesen a maga számára tudja lekötni a közfigyelmet, rendkívüli várakozást ébreszt maga iránt... s aztán kiderül róla, hogy tehetségének fénye a tűzijáték múltó ragyogása volt, vagy hogy legalább is hamar eljutott fejlődése csúspontjára s a halaló idő kérelhetetlen fokozatossággal teszi ránk nézve mindjobban-jobban alkalomszerítlenné, elavulttá fölöslegessé.

Ritkább az olyan költői egyéniség, melynek arcképe egyre szebbé öregedik, melynek szépsége és érdekessége mintha az öregkor keretében tudna csak igazán érvényesülni. Vannak költők, akik fiatalokorukban nem igen emelkednek az átlagos színvonal fölé, hiszen az ő szépségük: a piros, üde arc, a szemek nyájas derűje közös kincse ennek az életkornak; hanem aztán, mikor ez

az üde arc, ez a derűs tekintet immár ősz hajfürtök keretéből mosolyog elő, mikor az egészséges jókedv boldog összhangban tud maradni a változó idővel s mintegy diadalmasan szereli le ennek testetkedélyt megőrlő fegyverzetét: ilyenkor kezdjük elismerni egyéniségük kivételes szépségét, mely csak az Idő szűrőjén át nemesedhetett kivétellessé. A Lé vayak és Baksayak költői ábrázata sokat vesztené nemcsak jó-ságosságából, hanem szépségéből és jelentőségéből is, általában tökéletességéből, ha ősz hajukat barnára festenők.

Vajjon Vargha Gyula e két csoport közül melyikbe tartozik, vagy beletartozik-e valamelyikbe? Az elsőbe nyilvánvalóan nem. Az ő költői föllépése zajtalanul történt, soha még lírai költőnek szerényebb műsája nem volt, mint az övé. Van egypár költeménye, amely azt bizonyítja, hogy az ifjúkor küszöbén az ő lelke is megszökte a maga ábrándjait a költői dicsőségről; a dicsőség késétt, egyre késétt s Vargha Gyula szerény türelme mögött bizonyára ott lappangott a keserű családás fájdalom is, de a mulékony hírnév és népszerűség magaslatáról való lebukás szégyenét nem kellett átszenvednie; ő vagy túlságosan szerény, vagy igen büszke volt ahhoz, hogy hangosan kopogtasson a költői népszerűség kapuján... Es több mint egy emberöltőnyi várakozás után fölkereste őt, ha nem is az első és kétes értékű népszerűség, de a hivatottak elismerése. Csaknem fél-évszázadon át elszórtan jelengettek meg versei egy-egy folyóirat (Budapesti Szemle, Vasárnapi Ujság) füzetében. S mit látunk? Attól a költőtől, aki ifjú- és férfikorában alig-alig lépett ki a nyilvánosság elé: öregkorában, a legutóbbi hét év alatt, két hatalmas kötetben több mint ezer lapra terjedő versgyűjtemény jelent meg a magyar szellemi élet két legelőkelőbb fórumának megtisztelő égisze alatt. Az előbbi kötet (*Költemények*, 1915) egy ötöd-fél évtizedre terjedő költői pályának — mondhatni egész természetét gyűjtötte össze, ez a kötet tehát nem az öreg költő sikere csupán, ámbár hatalmas bizonyosság arra nézve, hogy Vargha Gyula költői erét a haladó évtizedek nem apasztották meg, csak kiforrottabbá, salaktalanabbá tették. A második kötet (*Ködben*, 1922) azonban valósággal meglepetés mindnyájunk számára. Ifjú- és

férfikorában Vargha a költői alkotás terén nem fejtett ki valami különösebb szaporaságot — és íme, az ősz költő, megkezdvén a hetedik X terhének viselését, egyszerre a legtermékenyebb lírikusok sorába lép: fél-évtized alatt (1915—1921) akorra mennyiségű termést takarított be, amennyit előbbi kötetében csaknem tízszer annyi idő alatt. Ez az öregkori nagyarányú termékenység hozzá tartozik Vargha költői szerepének jelentőségéhez s ha költőnk arcképét figyelmesebben megnézzük, észre kell vennünk, hogy erre az arca a öregkori felvétel a legjellemzőbb, mint ahogy Lé vavnál és Baksaynál láttuk... csakhogy Varghánál ez öregkori arcvonások jellegzetes szépsége egészen másnemű, mint amazoknál.

Az olyan egyéniségeket, amilyen a Lé vayé vagy a Baksayé, az az összhanggá olvadt ellentét teszi széppé, mely az optimizmus nyugodt derűjét egy hosszú élet tapasztalati bölcseségének magas talapzatáról, mint valami világitótoronyból sugározta szelvényekkel a gondok-bajok hullámain tévelygő emberek felé. A Vargha Gyula egyéniségével más-kép vagyunk. Az ő arcán már zsenge ifjúkorában is ott volt valami öreges redő, mely akkoriban, mondhatni, zavarólag hatott, majnem azt is mondhatnók: érthetetlen volt reánk nézve; azt a komor homlok-ráncot túlzottan, erőltetetten, időszerűtlennek minősíthették sokan, nemcsak a költő fiatal korára, hanem hazánk közállapotára és jövődjére való gondolással is. Nos, szomorúbb elégtételt sohasem kapott még senki a kasszandrai tehetségű és sorsú költők közül, mint ő. Arcképe az egyéni enyészetnek és a nemzeti enyészet fenyegető lehetőségének küszöbén valami meghatóan tisztes jelleget kap, az örökös aggodalom mély redőjének a talányát megfejtette számunkra a balsors és most látjuk csak valóban érthetőnek, igaznak, önmagával összhangban levőnek, mindnyájunkkal többé-kevésbbé rokonnak s a költő-váteszi szerepre oly fájóan, oly stílusosan alkalmasnak ezt a nemes, komoly, szomorú ősz fejet.

Mindaz, amit eddig elmondtam, csak annyiban tartozik a tulajdonképpeni esztétikai szempont körébe, hogy a költőnek szinte előérzetig finomodott érzékenységére mutat

rá: úgy érzem azonban, hogy Vargha Gyula költői jelentőségének helyes megítéléséhez anélkül is hozzátartozik. Ha szabad egy példát emítenem: hogy Szendrey Julia csakugyan eldobta később az özvegyi fátyolt, ez a körülmény szebb bizonyára nem teszi a *Szeptember végén-t*, de az utókor számára mindenesetre érdekesebbé, emlegetettebbé, hatásosabbá, tehát történetileg jelentősebbé s Petőfi egyéniségének váteszi vonását egy adattal kétségteletenebbé. Vargha Gyula költői arcképére lehetetlen más szemmel nem néznünk most, mint ahogyan valaha, régebben néztünk. Lehetetlen, meg nem állapítanunk, hogy szomorú jelenünknek leghivatottabb, legnemzetibb költőjévé avatta őt a végzet. Meghatva olvassuk 1915-iki nagy verskötetének előszavában a szerző mentegetőzdő töprengését: „megérti-e az új irodalmi ízlésnek hódoló közönség azt a költészetet, mely gyökerének minden szálával a multba fogódzik?” Íme, akkor a szerző maga is kénytelen volt anachronizmusnak érezni költészetét, melynek hangulatáról és eszmevilágáról azonban egy rövid lusztrum mulva úgy érezzük, hogy gyökerének minden szálával a jelenbe fogódzik. A tíz év előtti divatos magyar költők közül, hej, soknak a világnézete vált kifikító anachronizmussá! — Egyetlenegyét sem tudunk közöttük olyat, akinek gondolat- és érzésvilága annyira végzetesen alkalomszerű volna ma, mint a Vargha Gyuláé. Amit mi most érzünk, mikor a baj ránk szakadt: ő azt félévszázad óta érzi, félévszázadon át látta és hirdette a pusztulás közeledtét, hanem bizony kevesen figyeltek szavára, hinni pedig még azok sem hittek neki.

De valljuk meg: az olyan kedély, amilyen a Vargha Gyuláé, alighanem zavarba jönne, ha — mondjuk — hirtelen mindenki az ő szemével kezdené látni a világ dolgait és eseményeit, ha leomolnék minden válaszfal honfitársai és ő közötté. Az ilyen lélek úgy van berendezve, hogy a vakok között a látás szomorú kiváltságát szenvedje, az önző életélevezet vásári tömegében hintsen hamut a maga fejére, csöndes rezignációval fogadván el a sors kezéből azt a szerepet, hogy az ő élete ne legyen egyéb, mint valami meddő esengés egy álomvilág után, hogy az ő szerény vágyai és igényei ne jelentsenek számára mást, mint a lemondás bölcsességének tanulság-

anyagát. Nem a pillanatnyi rosszkedv kifakadásának, hanem a lelki önvizsgálat bús látleletének kell tekintenünk azt a sokféle változatban kifejezett vallomást, melynek talán legkorábbi fogalmazása a *Nem voltam én soha boldog* kezdetű vers.

Nem voltam én soha boldog,
Hogy is lettem volna?
Nem örömmre való e szív,
Csupa fájdalomra.

Borús voltam, bármint fénylett
Kék egem derűje,
Számban még a méznek is volt
Bántó keserűje...

Ilyen fázós, ködös légkörben didegrog lelkének három legfőbb, legnemesebb, legmélyebben gyökerező virága: a szerelem, a költői öntudat, a hazafiság.

A szerelem, az ifjúkor ez összehasonlíthatatlanul legnagyobb élménye, az ő számára a keserű csalódás nehéz iskolája volt; különben lelki világának ez az egyetlen olyan területe, melyen később kegyes lett hozzá a sors: a hűtlen első eszménykép üresen maradt helyét az eszményi hitves alakja foglalja el. A szerelmi fájdalom és a szerelmi boldogság ellentétes két véglete költőnk sajátos egyéniségében jellemző módon nivellálódik egyformán halk, egyformán szerény melódiává: amott megpróbálja egy-egy haragosabb gesztussal megfenyegetni az elpártolt ideált, de az átok rögtön panaszszá, a panasz meg csöndes fájdalommá, lemondássá, harc-feladássá, sőt akárhányszor önváddá változik, — emitt az immár remélni is alig mert boldogság megérkezése annyira meghatja, hogy ez a kedélyállapot is csak a rebegő hálának valami szemérmes bensőségével szeret megnyilatkozni.

Ami a költői dicsőség vágyát illeti: nem volna igazi költő, ha ez a vágy ott nem hevült volna szívében kezdetűl fogva. Ennek a természetes vágnak teljes kielégüléséről bizony nem lehetett szó nála — mondhatni — sohasem. De itt is megtermi az ő sajátos egyénisége azt az érdekes álláspontot, mely egyszerre tud rezignáció és erőforrás lenni. Rezignáció annyiban, mert maga is érzi és tudja, hogy nem váltak valóra azok a merész remények, amelyeket bizonyára minden fiatal költő-lélek meg szokott álmodni magának a világraszóló halhatatlanságról. Vizszont azonban azzal, is tisztában van

(lehetetlen, hogy tisztában ne legyen), hogy költői tehetsége nem akkora hírnevet érdemelne jutalmul, amekkorát eddig fizetett neki nemzete, hanem sokkal nagyobbat. S ez a tudat a Vargha Gyula egyéniségére nézve valóságos erőforrás, mindenestre kisebb szenvedés, mint az volna, ha a tehetsége és hírneve közötti viszonyt ellenkező értelemben éreznék igazságtalannak. Mikor a hírnevet elorozzák előle a tehetség-telenebb, de divatosabb költők: ezzel ő mintegy azokért a nagy költőkért (Arany) és költészeti nagy elveikért (nemzetiség, idealizmus) szenved méltatlanságot, akiket és amelyeket mindenekfölött becsül, az ilyen szenvedés pedig — már említettük — rá nézve szinte lelki szükség.

Harmadik nagy motivuma, a hazaszeretet is alig egyéb ránézve fadjalom-forrásnál. „Lelkembem én, hazám, bukásod árnyát már negyven éve hordozom“, jajdul fel költőnkben a megdöbbenő vallomás, két esztendővel a világháború kitörése előtt! De éppen azért, mivel szeme úgyszólván lát mindent, mint a másé: megfelelőbb lírai ihletanyag volt számára az az idő, mely a *Kötemények* (1915) c. kötetnek s a *Ködben* c. kötet első felének (1915—1918) tartalmát sugallta, mint a legutóbbi három év, melynek hangulatából a *Ködben* második felének versei születtek. Ő a béke gondtalan, boldog korszakában, és a háború világraszóló győzelmei közepett is éppen elég olyan öment vett észre, melyekből komoly, sőt komor sejtelmek, intelmek, tanulságok szüremlettek a költői véna művészi feldolgozó tevékenysége útján. Ha mindig a legrosszabb eshetőség gondolatával viaskodott is, de ezt a balsejtelmet volt mihez odavetíteni művészi árnyéklás gyanánt és ebből a sötét árnyékból világító és melegítő fénypontokként gyulladtak ki pl. azok a jubiláris alkalmi költemények, melyeknek lelkesítő tárgyai az ő peszsimista hajlamait is el tudták hallgattatni egy-egy kis időre. De mit képzeljünk az ilyen kedély helyzetéről nemzetünk mostani éjtszakájában? A finom szerkezetű szeizmográf, mely a roppant messzeségből jövő, általunk nem is sejtett vulkanikus lökéseket rajzolja le számunkra, vajjon meddig képes működni a borzasztó kataklizma kellős közepében? A Vargha Gyula gyöngéd, nemes lelke bámulatosan meg-

tudott maradni működő tevékenységében, de érthető, hogy a finom szerkezetű szeizmográf tüje csak a rendelkezésére álló kicsiny lap keretében tud rajzolgatni, az egészen közeli, brutális rázkódásnak megfelelő arányú kilengésekre szerkezeténél fogva képtelen. A hazafiúi kétségbeesés lélekállapotát, melynek fél évszázad alatt oly sokszor adott hatáson költői kifejezést, művészeti szempontból véve nem tudja tovább fokozni nemzeti összeomlásunk közepette sem s ez valamelyes kielégítetlenség érzését hagyja bennünk, mert Magyarországnak mostani katasztrófáját szívünk és eszünk elsősorban a közelmúlt és a jelen között lévő iszonyú különbség mértékével igyekszik felfogni.

Igen, a Vargha Gyula egyéniségének is megvan a maga körülhatároltsága, nemcsak lélekteni, hanem esztétikai tekintetben is. A költői tehetségnek e körülhatároltságán éppen nem középszerűséget értek, hanem a költői tevékenység alkotó erőinek és művészi eszközeinek bizonyos egyéni megkötöttségét, mely annál erősebben jellemzi magát, minél nagyobb mérvű a költő termékenysége. Két vastok kötete körülbelül hetedfélszáz költeményt foglal magában; néhány epigrammszerű apróságot, néhány kedves genreképet, egy-két költői elbeszélésfélet nem számítva, csupa dal, óda, elégia, és pedig majdnem kizárólag a fentebb jelzett három motívumkörből valók, sőt, hangulatukat tekintve, úgyszólván mind egyfélék: elégiák (néhány korábbi, jókedvű vers kivételével); mert költőnk ihletének a forrása, akár dalt ír, akár ódát, körülbelül mindig valami rezignált szemlélődés, melynek tárgya vagy a költő saját szívélete, vagy a nemzeti lét nevezetes mozzanata, vagy a természet, mellyel bensőségesen egybe tud olvadni.

Ezt az utóbbi pontot külön is ki kell emelnünk. Természetszemléletének gazdagsága és spontán jellege költőnk egész művészetének egyik legalapvetőbb és legállandóbb tényezője, belőle mint kifogyhatatlan kútforrás táplálkozik tehetségének úgyszólván mindenik oldala. A természet jelenségei, még a legpillanatnyibbak is, finom és érzékeny rezonátort lelnek költőnk kedélyében. Ötvenével, sőt százával sorolhatnánk fel olyan verseit, melyek a külső és a belső világot, a természeti és a lelki jelenségeket állítják pár-

huzamba és ez a párhuzam éppúgy lehet a népdalszerű naiv érzéseknek, mint az életkorral együttesen érlelődő bölcséletnek, világnézetté kifejecesedő reflexióknak a hordozója. A külső természet képeire rögtön ráborulnak a lelki vonatkozások sejtető jelmezei, a külső jelenségek az emberi élet mélységes értelmű szimbólumaivá válnak.

A belső és külső világ szemléletének lírikumba olvadása tehát gyakran az ódai izzás heve által megy végbe, de legtöbbször a dalszerű érzelmesség könnyfördőjében. Vargha Gyula egyik legkiválóbb ódaköltőnké fejlődött s ez azért is érdekes, mert az ő lelkesedése az extázis fokáig sohasem tud — nem is próbál — emelkedni; hazafiúi hitének tört szárnyát sokszor kell gyógyíttatnia a vezeklő szenvedés erkölcsi erejének balzsamával; a honfiúi remény fanatizmusa hirtelen áthanyatlak vallásos fatalizmussá: emberek és nemzetek Isten akarátának eszközei. Vargha költői egyénisége akkor van leginkább elemében, mikor a külső szemlélettől megindított lelki folyamatot azon melegében, a dalszerű közvetlenség megkapó módján önti

művészi formába. Erre predesztinálja őt tehetségének legfrappánsabb vonása: nyelvének csodálatos zeneisége is. Vargha nemcsak legigazibb rokona a lírikus Aranyinak a lélek betegességig menő érzékenysége és szemérmessége révén, hanem legkiválóbb tanítványa is a vers-technika terén. Ez a párját ritkító technikai készség teszi oly hivatottá az idegen lírikusok mesterien finom tolmácsolására is. Ez a tökéletes formai készség sohasem hagyja cserben és némely kisebb-nagyobb belső foglalkozásban szenvedő költeményeit is menteni tudja s zeneileg hatni, érvényesülni képesíti. De a különböző értékű versek hatalmas tömegében van — mondjunk kerek számot — száz olyan elsőrangú alkotás, melyeket a tartalom és alak tökéletes összhangja klasszikus szépségre emel és örökbecsűvé tesz. Ezekből olyan költői erények sugároznak ki, amelyeket a legellentétebb költészeti irányoknak egyaránt tiszteletben kell tartaniok: a világnézet szent komolysága, az ihlet meleg őszintesége és a művészi gyakorlat ritka tökéletessége.

Zsigmond Ferenc.